

DROOM EN WERKELIJKHEID

Als een mens de werkelijkheid meent te kennen, blijkt hij in vele gevallen grote delen daarvan voorbij te zien. Omgekeerd: als een mens droomt en hij herinnert zich dit later, schijnt hij vaak die droom aan te vullen uit zijn geheugen. We weten uit ervaring, dat hij bij die droom zeer vele aspecten naar voren brengt, die niet deel waren van het oorspronkelijk droombeleven. Het is wel vreemd, dat enerzijds de werkelijkheid wordt beknot, anderzijds de werkelijkheid wordt geïnjecteerd als een aanvulling in de droom. Er bestaat tussen deze beide waarden dan ook een direct verband. Dat directe verband zoeken wij in de eerste plaats in - wat men zo algemeen en mooi noemt - de menselijke psyche, in feite dus het innerlijk van de mens en zijn bewustzijn. Deze combinaties vragen ons allereerst de ontleding van de droomwaarde, daarnaast een ontleding van werkelijkheidswaarde. Willen wij deze beide factoren met elkaar kunnen vergelijken, desnoods tegenover elkaar stellen, dan moeten we wel degelijk weten wat we onder elk van beide verstaan. Ik geef toe dat de uiteenzetting, die ik over de beide elementen hier geef, onvolledig is. Zijn er punten die u pijnlijk onvolledig lijken, dan kunt u daarop terug komen in de discussie. Allereerst dan de opbouw van de droom.

Elke droom is opgebouwd uit reeksen elementen, die aan het z.g. dagelijkse leven ofwel de ervaringen van het waakbewustzijn ontleend blijken. Alle beelden kunnen worden herleid tot eens geziene beelden. Een historische droom kan historische figuren bevatten en historische kleding, dat is waar. Maar deze kleding zal alleen in zoverre perfect en duidelijk zijn, als de persoon die droomt deze heeft waargenomen. Perioden waar u niets van weet tonen in de droom geen authentieke kleding, maar worden vervangen door iets, wat volgens uw eigen opvattingen, aan de hand van geziene en erkende waarden, in die periode een dracht zou kunnen zijn. Ik mag hiervan misschien een aardig voorbeeld geven.

Iemand beschreef eens een Romeinse droom. Hij had de heren zien gaan in toga, maar bleek niet te weten wat een Romeinse toga was. Dientengevolge zagen die heren er ongeveer uit als professoren tijdens een plechtigheid aan een universiteit en waren enkelen (dat werd er uitdrukkelijk bij gezegd) van een aktetas voorzien. De vraag: Hoe weet u dan, dat die droom in Rome speelde?" werd nog treffender beantwoord: "Ik was er toch zelf bij. Ik heb het toch meegemaakt, ik wist dat het Rome was." Hier komt dus klaarblijkelijk de voorstelling die men heeft op de eerste plaats en eerst daarna het beeld. Er kan worden gezegd, dat elke droom zo zij opgebouwd is uit gekende beelden - ook beelden die lang vergeten zijn - steeds tracht een rationalisatie te volvoeren met deze beelden voor een mentaal standpunt, een gedachte of een prikkel van buitenaf, terwijl zij in de tweede plaats in vele gevallen tracht in de droom bepaalde psychische spanningen of problemen te ontladen. Ook voor dromen die met het bovennatuurlijke in verband staan, geldt het voorgaande volledig.

Dan werkelijkheid. Onder werkelijkheid verstaan wij al datgene, wat wij persoonlijk kunnen beleven en ervaren plus datgene, wat door de gemeenschap gemiddeld als gelijke waarde wordt geaccepteerd. Dat betekent dat veel van hetgeen wij "werkelijk" noemen, niet wáár is, dus niet reëel. In de maatschappij bestaan zeer vele beelden, vele indrukken en voorstellingen, die niet ontleend zijn aan enige werkelijkheid, maar die eerder een gedachtebeeld zijn van de mensen. In enkele gevallen worden deze uitgedrukt door schilders, zodat we dan toch een beeldherinnering kunnen vinden, welke voor deze werkelijkheidsinterpretatie aansprakelijk is. In andere gevallen blijkt echter, dat het denken en daarmee het woord een grote invloed heeft op de wijze, waarop men een werkelijkheid interpreteert.

Ik geloof u tekort te doen, indien ik aanneem dat u niet weet hoeveel procent van de waargenomen werkelijkheid voor het bewustzijn teloor gaat. Dit is van 40 tot 50 ten 100: een betrekkelijk hoog percentage! Daar staat tegenover dat van hetgeen wordt waargenomen ongeveer 20 % niet reëel aanwezig was en tóch werd gezien of beleefd. De werkelijkheid is dus klaarblijkelijk - evenzeer als de droom - afhankelijk van de instelling van degene, die haar waarneemt of beleeft.

En nu ik deze beide punten tegenover elkaar en naast elkaar heb gesteld door ze te definiëren, vinden wij de bindende factor in alles en dit is klaarblijkelijk het redelijk of waakbewustzijn van de mens. Over het onderbewustzijn hebben we heel weinig te vertellen. De mens kent de aanwezigheid daarvan misschien uit enkele impulsen, welke eruit voortvloeien. Maar het grote geheel - daar kunnen wij wel zeker van zijn - kent of ziet hij niet. Zijn redelijk bewustzijn echter is datgene, wat hem steeds weer de werkelijke handelingsimpuls of de rationalisatie daarvan geeft. Het is verder zeker de bron waaruit gevoelens en gedachten worden opgevoerd tot een punt van waarneembaarheid, in sommige gevallen van emotie.

Zo stel ik dan allereerst dit: Het menselijk denken is niet concreet. Al hetgeen beleefd wordt, wordt geïnterpreteerd en wel met de bedoeling het eigen "ik" een speciale plaats en/of een bijzondere nadruk te geven. Voor elke mens is het eigen "ik" het meest belangrijke. Zelfs indien men in nederigheid tracht zichzelf weg te cijferen, wordt dit wegcijferen van het "ik" het meest belangrijke in het Al, waardoor het "ik" indirect tóch weer in het brandpunt staat. Het gevolg is, dat de wereld door het bewustzijn zoveel mogelijk wordt aangepast aan wat men voor zichzelf zou verlangen. Men ziet over vele dingen heen, die men niet wil opmerken. Men merkt juist die aspecten op, welke in het eigen "ik" positief of negatief leven. Deze werkelijkheid is de bron van de droom. Op het ogenblik dat mijn interpretatie mij niet toelaat mijzelf in de wereld perfect, genoeglijk en harmonisch neer te zetten te midden van een, laten we zeggen, tenminste goedkeurend geheel, ontstaat in mij een conflict. Dit conflict vraagt van mij in de eerste plaats een rationalisatie. Dat wil zeggen, ik moet het aan mijzelf kunnen verklaren, omdat ik het anders niet kan verdragen. Deze verklaring is meestal een afschuiven van schuld: slechts in enkele gevallen het erkennen van een oorzaak. Nu is deze spanning in de mens aanwezig. Ofschoon hij uiterlijk misschien dit gebeurde vergeet, zal hij in zichzelf dit probleem blijven bewaren.

Op het ogenblik nu dat de mens gaat slapen of op andere wijze: zijn bewustzijnsdrempel verhoogt - het kan dus ook het middagdutje, het suffen, het dromen zijn - ontstaat een werking waarbij het onderbewustzijn het conflict op zijn manier gaat verklaren en oplossen. Conflictdromen kunnen, indien zij onzekerheid als basis hebben, heel vaak een soort ondergang als oplossing van de onzekerheid stellen. Bekende beelden: trappen die plotseling eindigen: een val in de diepte, een deur die niet open gaat e.d. Heel vaak wordt dit gekoppeld aan voor de mens kenbare rampen als vuur, water, vulkanische uitbarstingen. In de laatste tijd, hebben wij er zelfs atoombommen bijgekregen. De film, welke op het ogenblik in Nederland loopt, is zelfs aansprakelijk voor enkele zeer benauwde dromen, die in feite niets anders willen doen dan hetzelfde weergeven n.l. in de droom is de oplossing van een zich niet waardig voelen en geen uitweg zien de vernietiging, hetzij van de wereld, hetzij van het "ik".

Ondergangsdromen van deze geaardheid zijn dan ook betrekkelijk vaak waar te nemen in perioden, dat de mensheid niet meer weet waarheen zij moet gaan. Hoe minder doelbewust zij streeft, hoe groter de frequentie waarmee deze impulsen, deze droombeelden, deze nachtmerries voorkomen. Zo kan worden gesteld, dat in perioden van materieel of zedelijk verval, waarin geen uitweg wordt gevonden, de angstdroom en de vernietigingsdroom een veel voorkomend verschijnsel is. Hier blijkt de werkelijkheid aansprakelijk te zijn voor de droom. De droom is niets anders dan een poging van de mens om te ontkomen aan het probleem en dit op te lossen door in gevoel, in emotie een beleving mee te maken, welke de beëindiging van het probleem inhoudt. In vele gevallen is dit tevens een psychische zuivering. Want, heeft men een dergelijke droom meermalen gehad en is men daardoor sterk bewogen geweest, dan is de mogelijkheid wel zeer groot, dat de mens het probleem zelve vergeet. Het heeft emotioneel een oplossing gevonden en is als zodanig niet meer van groot belang. Daardoor kunnen nieuwe problemen worden opgenomen, die gemakkelijk kunnen worden verwerkt.

Ons eerste punt voor deze avond stelt dus: de droom is in vele gevallen het direct gevolg van de werkelijkheid en een poging om een compensatie te scheppen in de mens, waardoor die werkelijkheid dragelijk, beleefbaar en beheersbaar wordt. Nu hebben we hier alleen één soort dromen gehad. Er zijn natuurlijk vele soorten dromen en eventuele verklaringen. De normale verklaring was vroeger, dat de droom - ongeacht haar tijdsduur - meestal kort was. Dat zij beperkt bleef tot 2 á 3 minuten, soms zelfs tot slechts enkele seconden. Dit is waar, zover het de z.g. wekdroom betreft.

Als wij een droombeleving hebben kort voor het opstaan (of moet ik zeggen: tijdens het ontwaken, dat is juist) dan moogt u er vast en zeker op rekenen, dat deze droom de volgende aspecten vertoont:

Ten eerste: zij is ontstaan door een prikkel van buiten.

Ten tweede: zij is een rationalisatie van deze prikkel.

Ten derde: zij tracht de overgang van slaap tot ontwaken te vertragen.

Ten vierde: in het totaal van haar beeld zal zij wel een scherpe indruk achterlaten maar zeer snel verdwijnen.

Ten vijfde: zij laat over het algemeen een emotioneel residu achter.

Deze vijf punten gelden voor de wekdroom. De wekdroom ontstaat op een ogenblik, dat u al aan het ontwaken bent. Het gevolg zal zijn dat de indrukken, die in dit ontwaken ontstonden, verklaard moeten worden. Als we hier een valdroom tegenkomen, is dat ongetwijfeld een gevolg van een bewegen van het bed waardoor tijdelijk een kleine evenwichtsverandering optrad, die niet onmiddellijk door een reden kon worden verklaard. Vinden we een droom van vliegen, dan is meestal het omgekeerde het geval. Het vreemde is n.l. dat wanneer het hoofd naar beneden gaat, wij de indruk van een val ervaren, maar wanneer de voeten naar beneden gaan, heel vaak die van vliegen.

Deze dromen zijn op zichzelf onbelangrijk. Men kan hier alleen waarde aan hechten, indien men zich realiseert dat elk probleem, dus de emotionele overblijfselen van deze droom, in hoofdzaak een weerkaatsing is van de innerlijke toestand. Zoals u op de wekdroom reageert, zult u reageren op al datgene, wat uit de werkelijkheid tot u komt en door u niet onmiddellijk door directe actie kan worden beheerst. Wanneer u dus uw krant leest, zult u ongeveer dezelfde reacties in uzelf ontmoeten als tijdens de wekdroom, zij het dat deze minder beeldend worden uitgedrukt. Die wekdroom vind ik dan ook verder niet van al te groot belang en ik wil overgaan tot een langere soort van droom, welke vreemd genoeg niet slechts parallel loopt met de werkelijkheid maar in sommige gevallen een tweede werkelijkheid opbouwt.

Wij zouden dit misschien het best de dieptepunt droom kunnen noemen, daar zij ongeveer begint bij het bereiken van het dieptepunt van de slaap. Zoals u weet, bestaat er een slaapcurve. Niet iedere mens heeft een gelijke, maar er komt een ogenblik dat het bewustzijn voor indrukken van buiten het kleinst is, dat de lichaamsfuncties zo gering mogelijk zijn en dat dus het lichaam geheel in rust en ontspannen is. Er zijn van die uren, die bij een normale nachtrust daarvoor nogal eens in aanmerking komen. Gemiddeld (en die gemiddelde getallen wil ik u dan geven voor uw eigen land en omgeving). Voor Nederland ligt de tijd van gemiddelde diepste slaap, voor diegenen die hun nachtrust niet beginnen na 11 uur 's avonds en niet gewend zijn om later op te blijven, ongeveer om 3.50 en eindigt ongeveer om 4.20. Tussen deze perioden ligt dan een dieptepunt, dat op zichzelf een periode kunt van 10 tot 15 minuten van absolute rust. Daarna treedt lichaamsbeweging op en wordt het dieptepunt dus weer verlaten. In dit dieptepunt nu ontstaat een tijdsdroom, die zelfs een half uur tot een uur kan duren. Let wel, het is geen droom van de hele nacht, maar het is een droom die 60 á 70 minuten maximaal omvat, waarin de tijdsfactor zoals in elke droom zoek is, zodat in deze periode een heel mensenleven zich desnoods kan afspelen en die verder wordt beïnvloed - en hier krijgen wij het typische - door een gewenste werkelijkheid.

Ik zei u reeds voordat wij begonnen, dat de fantasie in onze lezing een rol moet spelen. De fantasie van een kind is een correctie van de werkelijkheid, waarbij het kind zich plaatst in een toestand, waarin het de begeerde onafhankelijkheid van en macht t.o.v. de wereld heeft gewonnen. Daar is dit motief zuiver en klaar te erkennen. Het kind, dat een koets rijdt en zich deze fantaseert in een paar stoelen, wil in feite zich onafhankelijk weten van het geborgen milieu, waarin het verkeert. Het wil de wereld in en verwerkelijkst zich dit in gedachten. Het kind, dat weinig speelkameraadjes heeft, fantaseert zijn speelkameraadjes en maakt zich tot het middelpunt van een bewonderende schare. Het meisje doet dat ook heel vaak door levende persoonlijkheden door middel van haar fantasie aan haar verschillende poppen te geven en daarmee te spelen.

Kijk eens, dit aspect van de fantasie komt ook in de volwassene voor. Men meent meestal dat de fantasie van de volwassene een bewuste vlucht uit de werkelijkheid is. Maar dat is lang niet

altijd waar. In heel veel gevallen tracht de volwassene in zijn fantasie een wereld of een toestand te creëren, waarin hij bevrijd is van alle remmingen, alle beperkingen, die hem normalerwijze binden. Hij wil zich zelve zijn en uiten.

In de droom waarover ik u sprak, deze dieptepuntdroom, treedt dit aspect het sterkst op de voorgrond. Er is n.l. een slaaperperiode aan voorafgegaan. Die slaaperperiode kan lopen van - in de kortste gevallen - 45 á 50 minuten tot 6 uren. In deze periode heeft het lichaam zich ontspannen. Er zijn bepaalde droombelevingen geweest met halfbewustzijn tijdens het inslapen: daarna is er een periode geweest van reminiscentie, waarbij dus het lichaam zich bepaalde impulsen herinnerde (voor de slaapwandelaar betekent dit, dat zijn slaapwandelen meestal begint 1½ uur na het inslapen). Daarna zijn alleen nog de problemen overgebleven. De mens is volledig lichamelijk ontspannen. En deze problemen worden nu niet meer uit de weg geruimd door ze in contact te brengen met een werkelijkheid, maar er wordt een tweede werkelijkheid geschapen. Deze tweede werkelijkheid krijgt - vooral wanneer het verschijnsel zich vaak herhaalt - het karakter van een afzonderlijke wereld. Het gaat zelfs zover dat er mensen zijn, die in afleveringen dromen. Ik weet niet, of u het wel eens hebt meegemaakt, maar wanneer die slapen, lijkt het net een keukenmeidenroman, want elke nacht komt er weer een nieuw hoofdstuk uit met nieuwe avonturen.

En al die avonturen hebben dan één ding gemeen: zij laten in de eerste plaats de mens zien in zijn gunstigste aspect: in de tweede plaats: zij brengen de tegenstellingen met het dagelijks leven, waar door hij zichzelf wat prettiger kan voelen. Deze schijnwerkelijkheid nu geeft de persoon weliswaar een uitingsmogelijkheid, zoals de aarde - de realiteit waarin hij leeft - hem nooit kan bieden. Maar anderzijds legt zij hem ook verplichtingen op, die in de werkelijkheid niet bestaan. In de droomwereld is het niet mogelijk verantwoordelijkheid af te schuiven. De dieptedroom, die helaas slechts zelden kan worden vastgelegd en gefixeerd, is voor de mens de perfecte zelfonthulling. Hij openbaart zich daar aan zichzelf door een parallelle wereld te scheppen volgens zijn eigen beeld en gelijkenis. Daar is hij schepper.

U zult vragen: "Wat heeft de ze droom dan verder voor betekenis?" De betekenis, vrienden, ligt in de eerste plaats weer in het feit, dat aan de hand van de dan opgedane impulsen, de werkingen die zich in de hersenen hebben afgespeeld, een ontspanning kan ontstaan. In de tweede plaats: dat nieuwe gedachtesporen worden gebaad, die in vele gevallen ook praktische oplossingen suggereren. Uit het onderbewustzijn kan dan in de eerste ochtenduren heel vaak een nieuwe visie op oude problemen ontstaan. Zij kan hieraan te danken zijn. Zij heeft wel degelijk invloed op de werkelijkheid, omdat zij de mens met zichzelf en zijn wensleven confronteert en in vele gevallen de drang of de moed verschaft daar verder op in te gaan.

Een volgende vorm van droom is misschien de meest eigenaardige, die er bestaat. U zou haar misschien als trance of uittreding willen omschrijven, maar dat is niet juist. Ik wil hier n.l. niet spreken over de geestelijke beleving, die men doormaakt maar over de stoffelijke. En de stoffelijke betekent, dat impulsen van niet-stoffelijke geaardheid terecht komen in het menselijk brein. Dit maakt zichzelf daarvan een voorstelling. U weet hoe sterk suggestie kan zijn. Als je iemand blinddoekt en je geeft hem een paar pijpjes koude macaroni te eten met de mededeling dat het regenwormen zijn, dan zou ik niet graag voor de zuiverheid van meubilair en vloerbekleding instaan. Als je iemand vertelt, dat je hem met een heet ijzer gaat branden en je raakt hem aan met ijs, dan kan - het is bekend - onder deze suggestieve werking een brandblaas ontstaan. Dat zijn bekende feiten.

Stel nu, dat mijn geest een lichaam bezit en daarin een deel van haar eigen belevingen moet weergeven: In de eerste plaats zullen deze belevingen worden geprojecteerd in stoffelijke beelden, dus volgens datgene wat in het denken, in het geheugen bewust en onbewust, aanwezig is. Nooit wordt een feitelijk beeld ontworpen van een andere wereld of een andere sfeer. Hoe graag u het ook zou willen, deze kunt u stoffelijk niet verkrijgen en ook stoffelijk niet uitdrukken. Het is alles symboliek, gebaseerd op zuiver stoffelijke waarden, hoe vreemd deze ook gecombineerd zijn. Hierbij echter ontstaat verder een emotie. De geest kan deze tijdens haar uittreding niet in het eigen lichaam ervaren en kan een reeks van grote spanningen en emoties ondergaan. Deze kunnen worden overgebracht op het lichaam. Hier ligt overigens de verklaring van het feit, dat men na een uittreding zowel opgewekt en ontspannen als vermoeid kan zijn. Hier is doodeenvoudig de wijze van reactie, welke geestelijk ontstond, doorgedrukt op de stof en heeft via een suggestieve factor het lichaam in zijn toestand

veranderd. Het is nu moe of opgewekt of ontspannen, zoals de geest zich op dat ogenblik gevoelde.

Deze dromen - want het zijn toch eigenlijk dromen - vertonen een zeer eigenaardig beeld. Er gaat altijd een periode van tenminste verscheidene minuten absolute bewusteloosheid aan vooraf. Onder bewusteloosheid wordt door mij verstaan: uitschakeling van alle bewuste stoffelijke processen, uitschakeling van alle bewuste stoffelijke waarneming en uitschakeling van elk denken op redelijke basis. Het onderbewuste blijft dus doorwerken. Dan komt het beeld zelf en is zeer fel. Het heeft de neiging - zoals in andere dromen dus diezelfde neiging bestaat - een dramatisering te zijn met de persoon die droomt in de hoofdrol en toont daarnaast feitelijke toestanden uit de geest in symbolische en stoffelijke beelden.

Het is duidelijk dat ook deze vorm op zijn minst genomen 'n mens voorzichtig moet maken, want wij zijn zo snel geneigd iets te gaan zeggen op basis van een visioen of een droom. Geloof mij, dit is zeer gevaarlijk. De suggestie en de fantasie zijn in de droom zo sterk verweven, dat zij u wel eens dichterbij de werkelijkheid zouden kunnen brengen, dan voor u dragelijk is. De zelfonthulling, die op deze wijze kan ontstaan - juist geïnterpreteerd - zou het u moeilijk kunnen maken uw stoffelijk bestaan normaal voort te zetten.

Naast al deze zuivere droombelevingen komen wij tot een vorm, waarvan wij niet precies weten, of wij haar wel droom mogen noemen. Er bestaat n.l. een beleving, die de werkelijkheid van andere plaatsen op de wereld in de droom kan verbrengen en daarin volledig doen erkennen en beleven. De voorwaarde hiervoor is, het aanwezig zijn van een projector, een persoon die het beeld zelve aanschouwt en in zijn volledigheid van ervaring projecteert naar anderen.

Over het algemeen is het beeld in deze dromen betrekkelijk beperkt. Ik denk hier o.m. aan de z.g. dodendromen, waarbij een overgegene zich plotseling manifesteert. Hier kan het voorkomen dat men inderdaad iets ziet, wat de persoon in kwestie heeft aanschouwd. In de annalen van de Society for Psychical Research vindt u hiervan vele voorbeelden, o.m. van mensen, die nooit op het grote slagveld bij Verdun geweest waren of die nooit de Somme hadden gezien, maar die daarvan delen zagen en dan plotseling een vader, broer, vriend, echtgenoot zagen, die opstond, klaarblijkelijk neergeschoten was en vaarwel zei, waarna het beeld verbleekte. In negen van de tien gevallen hebben wij hier te maken met een directe projectie van een stoffelijke waarneming.

Het blijkt, dat de gegeven beschrijvingen op het ogenblik van het overlijden (dus niet op het juiste ogenblik van de droom maar op het ogenblik van overlijden) absoluut juist en kloppend waren. Andere gevallen zijn te noemen. Iemand droomt dat hij een vliegtuigongeluk meemaakt. Het blijkt later dat rond dezelfde tijd het ongeluk inderdaad zich heeft voorgedaan, waarbij de beschrijving van de personen aan boord en het type vliegtuig juist is. Er zijn beschrijvingen van mensen, die op deze wijze rampen hebben meegemaakt. En steeds valt ons weer op: enkele details daarin zijn scherp gegrift en juist. Het totale beeld is betrekkelijk wazig: één of twee personen komen ons scherp voor ogen. Nog een opvallend punt daarbij bleek n.l. bij die soldaten waar ik zo-even over sprak. Bij deze soldaten werd vaak niet de feitelijke verwonding gezien, maar wel een verwonding, die de soldaat kon denken te hebben. Voorbeeld, er was iemand die stierf - een been afgeschoten: daarnaast had hij een hoofdwonde. In het beeld was wel de hoofdwonde maar niet de amputatie te zien. Dat is eenvoudig te verklaren. De persoon was op dat ogenblik wel bewust van een verwonding maar niet van een afgeslagen been noch van een doodbloeden. Op het ogenblik van de gedachte-uitzending toonde hij zich dus als aan het hoofd gewond. De hoofdwond, waarvan de plaats ongeveer juist was, bleek verder een interpretatie te zijn, waarvan de chirurgisch-klinische details niet klopten. Dit ter verduidelijking.

Wij mogen dan ook stellen, dat in deze bepaalde soort droom een andere waarnemer zijn waarneming kan projecteren naar een persoon, die daarvan zelf geen details kent. Op deze wijze is het mogelijk beelden te verkrijgen, die met treffende nauwkeurigheid het einde van een mens of van meer mensen, dan wel de grote doodsnood van sommige mensen weergeven. Het blijkt dat - uitgezonderd een handjevol ingewijden - slechts mensen onder de spanning van overgang of absolute vrees voor overgave aan de dood tot een dergelijk gericht uitzenden van gedachten in staat zijn.

Indien wij dit nu echter stellen voor levenden, zal het u duidelijk zijn dat het ook voor de z.g. doden, de overgeganen, mogelijk moet zijn een dergelijk soort impuls op een mens af te vuren. Alleen mankeert er iets aan. Voor de geest is een voorstelling in stoffelijke vorm over het algemeen moeilijk. Indien zij al wordt gegeven, zal zij onjuist zijn. Vaak blijft zij in de meest intrinsieke delen van het beeld vaag. Zij gaat echter met een stemming gepaard, welke de mens ertoe brengt dergelijke beelden aan te vullen. Op deze wijze zijn ook beelden van een toekomstig gebeuren of van een gebeuren ver in het verleden soms als droom te beleven.

Een laatste deeltje van onze droom heeft wel een heel eigenaardig verband met de werkelijkheid. Op het ogenblik dat men van een bepaalde gebeurtenis droomt, is deze niet feitelijk wáár. Zij wordt echter binnen korte tijd over het algemeen verwerkelijkt. Deze droom kan over enkele seconden tot enkele minuten uitgespreid zijn, maar heeft zelden een langere duur. Zij bestaat over het algemeen uit een combinatie van geconcentreerd zijn of nadenken en een handeling. "Toen ik het raam opendeed, zag ik een begrafenisstoet de weg afkomen." Uit een verslag van een Schotse dame, die de dood van enkele mensen regelmatig vooruit had gezien. De handeling plus het denken. Maar bij elk aangehaald voorbeeld kan verder worden geconstateerd, dat de persoon in kwestie rustig was, juist had gerust, dan wel had zitten lezen en zich een ogenblik wilde vertreden om een te zware concentratie te verbreken.

In sommige gevallen hebben wij dit ook met slaap, waarbij men naar een venster gaat of een deur opent om zich even te ontspannen. Verder blijkt dat in alle gevallen dat deze dromen voorkomen het idee van openen gecombineerd is met de ervaring, ook wanneer het openen niet feitelijk wordt volbracht, maar slechts een impuls blijft, welke door het beeld wordt vervangen. Hier zou kunnen worden gesteld, dat de menselijke geest dus op de werkelijkheid vooruit kan lopen. Maar hier is weer iets tegen in te brengen, n.l. nimmer is de voorstelling volledig juist, ook wanneer dit later wordt beweerd. Indien wij n.l. zien dat een dergelijk beeld tevoren (dus vóór de feitelijke gebeurtenis) is vastgelegd, blijkt dat er slechts een zeer summiere en symbolische aanduiding van het werkelijk gebeuren is geweest. In de slaap vult de mens dit aan. De werkelijkheid heeft dus wel haar schaduwen vooruit geworpen maar niet zo concreet en zo feitelijk als men aan de hand van degenen, die over deze dromen spreken, zou aannemen.

Naar ik meen is hier de conclusie gewettigd, dat het aanvoelen van de komende gebeurtenissen, dan wel het in zichzelf weten dat gebeurtenissen zullen komen (dus persoonlijke vóórwetenschap) kan leiden tot het ontstaan van beelden, welke echter de idee van verandering als inleiding vragen. Dergelijke beelden komen in overvloed voor. Wilt u er meer over weten. dan zou ik u raden u te wenden tot degenen, die hierover onderzoekingen hebben gedaan en naar ik meen dus ook een zekere Dr. Tenhaeff hier te lande, die hierover een betrekkelijk gedegen studie deed verschijnen.

Hiermede heb ik getracht aan te tonen, dat de werkelijkheid en de droom altijd met elkaar in verband staan. Dit is echter niet voldoende. Ik moet hier n.l. nog iets aan vastknopen, dat - zullen we zeggen - de betekenis van het geheel ietwat wijzigt. Mijn betoog tot nu toe was n.l. zuiver volledig wetenschappelijk verantwoord en aanvaardbaar. Hetgeen nu volgt is dit niet meer waar het berust op waarnemingen, die op aarde in deze vorm nog niet kunnen worden gedaan.

Mijn conclusie is deze: De mens vult de werkelijkheid aan met de droom. Omgekeerd kan de droom zowel in het verleden als in de toekomst puntjes van die z.g. werkelijkheid vaststellen. Er bestaat een factor in de mens en tevens in het heelal rond hem, welke zowel het verleden als de toekomst volledig in zich bergt. Onder bepaalde omstandigheden en condities zal de mens hieruit zelf vele, voor hem belangrijke delen kunnen ontlenen. Het is duidelijk dat geen enkele droom, ongeacht van welke der besproken of niet besproken soorten, zich afspeelt met de persoon zélf in het middelpunt. Hij kan daarbij één van de dramatis personee zijn of ook de toeschouwer. Altijd weer beperkt de droom zich echter tot het zuiver persoonlijke.

Een voorbeeld daarvan wil ik u ook graag geven: Een dame droomt dat zij in de buurt van Arnhem Duitse en Amerikaanse soldaten met haar onbekende wapens (de beschrijving "kachelpijp" doet denken aan de bazooka) ziet vechten. Het is een bepaalde straat: de Duitsers achtervolgen de Amerikanen: enkelen van hen vallen: er staat een tank in brand en er valt een brandend vliegtuig neer, dit valt op een deel van een villa. De droom lag ongeveer - ik kan het u niet precies zeggen, stoffelijk is het echter na te gaan, het is n.l. een geregistreerd geval - rond einde '42. Hierbij werd niet, uitdrukkelijk niet, aangetoond, dat er sprake was van

een mogelijke bevrijding van Nederland. Er was geen sprake van een juist begrip voor de verhouding, welke op dat ogenblik tussen de Duitsers en Amerikanen bestond. Er was geen inzicht in hetgeen er verder gebeurde. De hele scène beperkte zich tot een persoonlijk, zij het als toeschouwer, beleefd tafereel. In dit tafereel echter traden een paar waarden op, welke op dat ogenblik nog niet aan de persoon bekend konden zijn. Hier wijs ik op een zeer plastische beschrijving van de camouflage en de kostumering, welke de parachutisten hadden: de beschrijving van een voertuig of tank van een type, hetwelk op dat ogenblik in Nederland nog niet bekend was en zover ik weet ook niet gefotografeerd, en tenslotte op de beschrijving van de bazooka. Bovendien wist de persoon niet, dat zij al tevoren in deze straat was geweest. De waarschijnlijkheid, dat zij daar als kind wel eens was geweest, is echter groot.

Wanneer ik dit hier zo uiteentafel, doe ik dit om duidelijk te maken, hoe vele elementen in die droom samenvallen. Aangenomen dat het zuiver persoonlijk element(n.l. het persoonlijk denken en de behoefte om toch een verklaring van het tafereel te geven) aan de mens dit contact met toekomst en verleden als werkelijkheid geheel of ten dele onmogelijk maakt, zal ons hierdoor duidelijk worden, waarom het element van toekomstige gebeurtenissen in visioenen en dromen steeds fragmentarisch blijft. Het zal ons verder kunnen verklaren, waarom vele visioenen omtrent toekomstige ontwikkelingen zo vaag zijn of slechts in symbolen blijven verhuld. De Openbaring van Johannes van Patmos is daarvan een van de meest treffende.

Maar ook andere voorzeggende beelden hebben deze zelfde vaagheid. In vele gevallen is er sprake van een omschrijving en wel op een zodanige wijze, dat eerst na het gebeuren kan worden gezegd: "Ja, dit werd er bedoeld." Het orakel, dat in de droom is te vinden, moet dan ook zeer onbetrouwbaar worden geacht. Door droom en droombeleving omtrent verleden of toekomst te beschouwen als een beeld dat het "ik" betreft, worden wij zeer waarschijnlijk in strijd met de realiteit van het leven gebracht. Wij kunnen in die dromen een waarschuwend of een aanmoedigend element ontdekken. Wij kunnen deze waarschuwing of aanmoediging in het dagelijkse leven toepassen. Dit is niet in strijd met de werkelijkheid. Integendeel, zelfs wanneer er van een zuivere openbaring van het eigen "ik" in de droom sprake is geweest, is het nog voldoende om aan de hand van dit innerlijk "ik" te werken en te handelen teneinde betere resultaten te krijgen. Het is dus heel goed mogelijk die droom actief te maken voor de werkelijkheid, wat wij in geen geval mogen doen is te trachten een droom of een uittreding in de sferen op persoonlijke basis en al wat, erbij behoort, te zien als behorend tot onze realiteit.

Het erkennen van invloeden is het meest belangrijke. De geest zal ongetwijfeld veel meer meemaken, dan ooit in een droombeeld binnen het bewustzijn kan worden vastgelegd. De meest fantastische beelden uit de droom kunnen vaak een door de geest geschapen oorzaak hebben en als zodanig indirect een weerkaatsing zijn van een bestaande werkelijkheid. In de vormen, waarin ze echter begrepen en geïnterpreteerd worden, zijn zij dit uitdrukkelijk niet. Men zij hiermede zeer voorzichtig. Persoonlijk contact in de droom tussen geest en mens is inderdaad mogelijk. Ik weet dit uit ervaring. Maar onthoudt u wél, dat ook hier door het vreemde werken van de hersenen de absolute betrouwbaarheid hiervan vermindert. Men zij altijd voorzichtig aan te nemen, dat deze boodschappen volledig reëel zijn en toetse ze eerst aan het redelijke, voordat men er ooit gebruik van maakt. Persoonlijke leringen mogen worden gebruikt voor zover het "ik" ze als goed ervaart. Het is dan n.l. niet belangrijk van waar ze stammen. Ze kunnen gebruikt worden om het "ik" verder te doen rijpen.

Geestelijke krachten zullen in zeer vele gevallen mede invloed hebben op de droom van de mens. Ik denk hier aan de verklaringen in de middeleeuwen als men sprak over succubus en incubus als krachten van geesten, die een feitelijk sexueel verkeer hadden met de mens en werden gebruikt om vele lustdromen te verklaren. Het is inderdaad mogelijk, dat dergelijke geestelijke invloeden, zij het niet zo demonisch als werd voorgesteld, hun invloed in het droomleven doen gelden. Maar zij kunnen dit nooit doen buiten hetgeen in, de mens leeft. En zij kunnen met de droom nooit voorstellingen scheppen, die ingaan tegen wat door de mens wordt begeerd. Elke geestelijke invloed, welke tijdens de droom ontstaat, is slechts bruikbaar als een aanduiding van eigen wezen en persoonlijkheid, en van het in het "ik" aanwezige conflict. De werkelijkheid waarin men leeft - hoe onvolledig men haar ook ervaart - zal te allen tijde worden gediend door toepassing van hetgeen men in de droom leert. De zelfonthulling van het droomleven maakt een meer kordate en van grotere werkelijkheidszin getuigende benadering mogelijk van de wereld en de omstandigheden daarin. De mens, die de droom

gebruikt om te ontvluchten aan de werkelijkheid, zal zichzelf daardoor voortdurend zorgen baren en zich in strijd en strijdigheden wikkelen. De mens echter, die de droom gebruikt als een middel om zichzelf en zijn eigen verlangens en reacties te leren kennen en zo in de werkelijkheid overlegt en redelijk te handelen, zal daaruit groot voordeel kunnen putten. Het is verkeerd als men droom en werkelijkheid slechts wil zien als tegenstellingen. Ze zijn heel vaak aanvullingen van elkaar, zodat de werkelijkheid de droom bouwt, maar de droom de werkelijkheid in een juister aspect van een persoonlijk standpunt uit beleeft. Het zal velen moeilijk zijn om hiervan gebruik te maken.

En vrienden, nog een ogenblik uw geduld en ik ben klaar. Ik hoor n.l. heel vaak zeggen: "Ik droom niet." En menigeen vindt dat "niet dromen" ongunstig. Ik zou erop willen wijzen, dat het in heel veel gevallen zeer gunstig kan zijn. Niet omdat u niet droomt - dromen doet iedereen - maar omdat uw droom zo volledig in uw wezen wordt opgenomen, dat ze geen afzonderlijke emotie en geen afzonderlijke herinnering achterlaat, welke in tegenstelling kan zijn met de praktische werkelijkheid. Degene die geestelijk grote mogelijkheden heeft, kan deze dikwijls ontplooiën door in het droomleven de vereenzelviging met hetzij fictieve, hetzij reële figuren te bevorderen. Maar dan moet er sprake zijn van een bewust streven naar een bepaalde bereiking. In alle andere gevallen is het het beste de werkelijkheid voorop te stellen en elke droom slechts te zien als een aanwijzing omtrent het geen in die werkelijkheid als mogelijkheid is geborgen.

Daarmee, vrienden heb ik mijn inleiding beëindigd en laat ik de punten, die uw bijzondere belangstelling hebben, het aan u over om in vragen te omschrijven of in opmerkingen te formuleren. Het zal me dan een groot genoegen zijn na de pauze verder in te gaan op de punten, die u met betrekking tot het onderwerp naar voren wilt brengen.

DISCUSSIE

❖ *Acht u het onderdrukte, respectievelijk verdrongen deel der menselijke persoonlijkheid tot de werkelijkheid te behoren?*

Ongetwijfeld. Per slot van rekening, als je een revue ziet, dan zie je alleen de schone "stars", die daar rondansen en zingen. Maar de toneelknechten achter de coulissen behoren evengoed tot het spel. En op deze wijze zou ik willen stellen, dat juist het verborgen deel van de menselijke persoonlijkheid een zeer belangrijke rol speelt, belangrijker dan men beseft in het dagelijkse leven. Datzelfde geldt dus ook voor de droom, waarover we u hebben gesproken. Ook hier zien wij, dat achter de coulissen zeer veel gebeurt dat ten slotte op het dagelijkse leven, op de werkelijkheid een zeer grote invloed heeft. Ik beantwoord deze vraag dus bevestigend.

❖ *Bij de overgang wordt de mens met zijn leven geconfronteerd. Zal de nog niet bewuste mens de roerselen van zijn donkere daden, de werkingen van zijn schaduw erkennen als tot zijn psyche te behoren en zich daarvoor verantwoordelijk achten? Indien niet, zal hij dan toch naar de duistere sferen gaan?*

Ja, ik weet niet of u misschien te veel heeft gelezen van Orpheus, die in de onderwereld terecht kwam. Want te stellen, dat je toch in de duistere sferen komt, is natuurlijk een klein beetje iets voorop stellen, waar niemand zeker van kan zijn. Duister of licht is, n.l. geen kwestie van erkenning van schuld en van aansprakelijkheid maar juist van het ontkennen van aansprakelijkheid, hoewel kennis daaromtrent aanwezig is. Bij de overgang wordt men inderdaad geconfronteerd met zijn leven, althans met de hoogtepunten ervan. Het eigenaardige daarbij is het volgende: Zoals u misschien ook wel in een droom het idee hebt, dat u twee mensen tegelijk bent, zo ben je na de overgang bij elke scène die je herbeleeft één met elke persoonlijkheid, die je daarin realiseert. Dus met allen a.h.w., die onmiddellijk bij de daad betrokken zijn. Je ziet dus de consequenties van die daad veel beter in en weet wat ze voor anderen heeft betekend. De verdrongen persoonlijkheid (dat zijn de verdrongen aspecten van het eigen "ik") worden echter ook dan over het algemeen niet volledig erkend. Zeker zou men iets verder kunnen doordringen in eigen redenen en die van anderen. Maar voor datgene, waarover men niet bewust een oordeel heeft kunnen vellen, voelt men zich niet aansprakelijk, zodat iemand die veel - wat u noemt - duistere dingen heeft gedaan, maar deze heeft gedaan met een goede bedoeling, wel zal erkennen. Wat ik gedaan heb, was verkeerd," maar niet zal

komen tot de conclusie. "En voor dit verkeerde ben ik aansprakelijk." Hij kan hoogstens zeggen: "Ik heb niet beter geweten en in het vervolg zal ik het beter doen." Hebben wij deze laatste reactie, dan zal er geen sprake zijn van duisternis, maar van een rustig opgaan in het licht.

- ❖ *Is het zo, dat de wachter op de drempel de personificatie is van de schrik, die de mens bevangt, als hij door psychoanalyse met zijn schaduw wordt geconfronteerd en tot de erkenning komt, dat dit een deel van zichzelf is?*

Nu, neen. Ik weet niet precies wat het met een droom te maken heeft, met de werkelijkheid heeft het maar voor een klein deel te maken. Ik zal de vraag toch beantwoorden. Kijk eens, de wachter op de drempel is de angst, die de mens heeft en wel een irrationele angst. Als zodanig is deze angst gebaseerd op hetgeen men omtrent zichzelf niet erkent. In een psychoanalyse echter wordt getracht de mens duidelijk te maken wat hem inderdaad beroert en beweegt. Er is dus wel een zeer groot verschil. Een voorbeeld: angst voor demonen, voor duivels: angst voor bepaalde dieren, monsters, kan voortkomen uit dreigementen die men in de jeugd daaromtrent heeft gehoord of verhalen die men u daarover heeft verteld in een tijd, dat u een levendig voorstellingsvermogen had of belevingen die u zelf vroeger hebt meegemaakt. Zolang u niet weet van waar de weerzin of de angst hiervoor stamt, zult u deze angst zeer moeilijk kunnen overwinnen. Op het ogenblik dat u weet waar die angst vandaan komt, verliest ze een groot gedeelte van haar betekenis. Vergeet niet dat angst - dat geldt overigens ook in de droom - ontstaat voor 9/10 uit het onbekende. Om nu een heel eenvoudig voorbeeld uit de praktijk te nemen: De meeste mensen die in een gevangenis hebben gezeten zijn er niet zo bang voor als degenen, die er niet in hebben gezeten. Het kennen van het op zichzelf onaangename maakt het dragelijker. De wachter op de drempel is echter het ondraaglijke in het "ik" en uit het "ik" voortvloeiend dat we nog moeten ontmoeten. Hieruit volgt m.i. duidelijk, dat er geen overeenstemming bestaat met psychoanalyse en dat de erkenning, dat er iets tot uw eigen wezen behoort, deze waarde in de wachter op de drempel vernietigt, hoe pijnlijk overigens de erkenning voor u in de stof moge zijn.

- ❖ *De mens leert het meest van de dieptedroom. Maar dit is juist de droom, die men zich niet herinnert. Wat voor praktische waarde heeft deze droom dan voor de werkelijkheid?*

Er bestaat een bepaalde soort hypnotherapie, waarbij men de patiënt in slaap brengt en hem vervolgens een bepaalde les laat horen. Er is dus sprake van een zekere hypnose. Maar de therapie zelve bestaat in het aan die mens voortdurend herhalen van een bepaalde les, terwijl hij zich daarvan niet bewust is. Na het ontwaken bezit de mens ook niet bewuste kennis van hetgeen hem in die slaaptoestand steeds is voorgehouden. Maar nu het vreemde: hij reageert wel, alsof hij dit zou weten: het is een deel geworden van zijn instinctieve benadering van de wereld en als zodanig dus zeer nuttig. Nuttiger zelfs dan het weten van wat op een dergelijke wijze zou zijn gebracht. Een tweede methode, welke op het ogenblik pas in opkomst is, betreft het leren terwijl je slaapt. Ook hier blijkt, dat niet de gehele les wordt geabsorbeerd, maar dat naarmate er behoefte aan is uit het bewustzijn bepaalde brokstukken in het bewustzijn terecht komen, zodat het geleerde eerst dan zijn waarde krijgt, wanneer men tot een praktische toepassing ervan a.h.w. wordt gedwongen. Dit zijn voorbeelden, welke ik opzettelijk hier aanhaal. Zij behoren n.l. tot de stoffelijke wetenschap, tot datgene waarmee men op het ogenblik experimenteert, wat men op het ogenblik probeert te gebruiken. Nu ga ik stellen, dat in de plaats van de hypnotiseur met zijn regelmatig herhaalde boodschap of van de 10 minutenperiode per uur van leerstof tijdens de slaap, de dieptedroom, komt, die een openbaring omtrent het eigen wezen geeft. Wanneer zij regelmatig optreedt, zal de mens hetgeen daarin is geleerd uit het onderbewuste ten dele kunnen terugvinden. Wij moeten wel rekening houden met het feit, dat dus de dieptedroom - ik heb erop gewezen - geïnterpreteerd wordt, zodat zij niet volledig juist is, maar is aangepast aan de persoonlijkheid, de denkwijze van degene die in de stof bestaat, niet aan het geestelijke. Maar hetgeen op deze wijze in de droom is ontstaan, blijft wel degelijk een waarde, die in het bewuste zijn terugtreedt en mede helpt tot bepaalde rationalisaties te komen, mede helpt bepaalde overwegingen te stellen en zelfs vaak details en gegevens verstrekt, waar door men zijn plan juister maar in een ietwat gewijzigde vorm kan opstellen. Als zodanig heeft de dieptedroom onmiddellijk voor een ieder een grote betekenis.

Daarnaast kan worden gesteld, dat zodra men zich hiervan bewust wordt en er dus een meer bewust gebruik van kan maken - dit behoort echter tot geestelijke scholingen - hieruit ook

bewust waarden kan putten, terwijl het bovendien mogelijk is, in de dieptedroom dus, een zekere invloed uit te oefenen op hetgeen men gaat beleven, zodat men kan selecteren welke problemen men voor zichzelf uitacteert en welke geestelijke of stoffelijke belevingen men in zijn parallelwereld wil doormaken. Ik hoop dat dit voldoende is. Is het niet zo, dan gaat u er rustig op verder.

❖ *Wordt deze droom met symbolen voorgesteld of is dit geheel reëel? Treedt dus de mens hier scheppend op?*

Ja, de mens scheidt in de dieptedroom n.l. - dat heb ik al gezegd - zijn eigen wereld. Deze wereld noemde ik een parallelwereld, omdat zij in alle factoren ontleend is aan hetgeen men kent in zijn eigen werkelijkheid. Maar die eigen werkelijkheid is anders gegroepeerd. Om een klein voorbeeld te geven dat in zichzelf natuurlijk onvolledig is: Er is een magazijnbediende, die graag directeur zou zijn. Dan zal in zijn dieptedroom een wereld worden opgebouwd, waarin alle vertrekken die hij kent feitelijk aanwezig zijn: die welke hij niet kent volgens zijn voorstelling aanwezig zijn, ook wanneer de voorstelling eerder uit een stuiversroman of uit een film komt dan uit de werkelijkheid. Maar de mogelijkheid is zeer groot, dat hij ofwel in die droom zeer snel directeur wordt, dan wel zonder enige reden directeur is. Dat doet dus die droom. Zij herschept de wereld door de delen daarvan op een andere wijze samen te voegen en het "ik" de mogelijkheid te geven zijn dromen en verlangens te verwerkelijken. Dat is één van de belangrijke factoren ervan.

❖ *Maar wat is er in dit geval het nut van?*

Het nut daarvan kan ongetwijfeld zijn, dat bij deze herschepping onze jonge magazijnbediende niet in staat is alle problemen van het directeur-zijn op te heffen, want hij weet dat deze er zijn en zal ze dus mede in zijn eigen beleving projecteren. Hij zal juist begrijpen wat die directeur doet, ook wanneer dit geen bewuste kennis is. Het gevolg is, dat hij op een opdracht van zijn directeur juist en met minder fouten zal kunnen reageren. Dat is dus één van de voorbeelden en een van de voordelen, die erin gelegen zijn. Ik zei reeds: het voorbeeld is onvolledig, want er hoort natuurlijk zeer veel bij. De jongeman is niet alleen directeur, maar hij is ook getrouwd met de typiste, die hij zo bewondert en die hij niet durft vragen.

❖ *Het is dus eigenlijk een wensdroom.*

Ja, het is een wensdroom. Maar die wensdroom is op een hergroepering van de realiteit gebaseerd en hierbij leeft de mens zich dus volgens eigen wensen uit, maar wordt door zijn eigen kennis omtrent de werkelijkheid steeds gecorrigeerd, zodat de problemen van de werkelijkheid in deze onwerkelijkheid ook optreden.

❖ *Als hij het dus goed doet, ziet hij er maar van af directeur te worden.*

Dat zal hij zeer waarschijnlijk niet doen. Maar door de droom zal hij onbewust meer begrip krijgen van de directeursfunctie en de geesteshouding, die daarbij noodzakelijk zou kunnen zijn. Het gevolg is, dat hij meer kans heeft om directeur te worden, als hij het wil. Maar het is een gevaarlijk terrein, waarop we ons op het ogenblik bevinden, want nu komen we op een terrein terecht, dat de meeste mensen in het geheel niet achten. Dat is de wereld van de fantasie. En toch is het zo, dat de fantasie op een gegeven ogenblik voor de mens een zo emotionele werkelijkheid kan worden, dat zij hem onmiddellijk contact verschaft met een geestelijke werkelijkheid en hem daarin ervaringen doet opdoen.

❖ *In waaktoestand?*

In slaaptoestand. In waaktoestand niet, omdat de fantasie in waaktoestand over het algemeen te veel wordt onderbroken door van buiten komende impulsen en dus zelden volledig wordt beleefd. Het is n.l. nodig, dat de fantasie tevens een intense beleving in houdt, dus een zelf voelen. Niet iedereen kan dat klaarblijkelijk. Maar kun je het, dan is dit één van de methoden, welke voor bewustwording wordt gebruikt. En ik mag er misschien even op wijzen, dat deze methode b.v. door bepaalde Indische scholen wordt gebruikt. Daar leert men de leerlingen zich bepaalde dingen voor te stellen, soms goden. Soms leert men hun zich bepaalde werelden voor te stellen, bepaalde mogelijkheden. En als zij daar ver genoeg in zijn gevorderd, kunnen zij de fantasie als een realiteit hanteren, die onmiddellijke weerslag vindt in de werkelijkheid van alle andere mensen. Met andere woorden, een groot gedeelte van de waarden van de fantasie kunnen worden overgedragen naar de werkelijkheid. Maar ja, het zou ons te ver voeren om er hier helemaal op in te gaan. Ik geloof dat we het hierbij kunnen laten.

❖ *Kun je dus in een droom tot een bepaald inzicht komen van een probleem, dat je overdag bezig houdt en er de volgende dag een bepaald inzicht in hebben?*

Ja, maar dan moet u niet zozeer de dieptedroom nemen. Dan moet u het gehele droomleven samen nemen. Het is u misschien bekend dat er mensen zijn, die in hun slaap werk verrichten, waartoe ze in het waakbewustzijn niet in staat zijn. Ik blijf bij voorkeur bij voorbeelden, die u kunt vinden in leermateriaal e.d.. Om een voorbeeld te noemen van een jongeman, die een bepaald wiskunde probleem van zijn huiswerk niet kon oplossen, daarover zenuwachtig was en het de volgende morgen met zijn eigen handschrift, prima berekend en geconstrueerd, beter dan hij het anders ooit deed, terugvond in zijn schrift. Het is bekend dat een schrijver op een gegeven ogenblik vond dat het verhaal, waarin hij was blijven steken, verder was afgemaakt, zodat er drie á vier bladzijden handschrift bij waren gekomen. Wij kunnen dat rijtje voorbeelden tot in het oneindige verlengen. Hier is dus zeer duidelijk aan het licht getreden, dat in de slaaptoestand een reeks vermogens wakker worden, welke normaal niet bestaan. Het is duidelijk dat wanneer het hier om problemen gaat, men tijdens de slaaptoestand een oplossing kan vinden. Maar er hoort nog wel iets bij. Dat is nu natuurlijk iets praktisch. Wanneer u n.l. in de slaap een bepaald probleem heeft overdacht, dan heeft u een bepaalde beleving gehad en u heeft daaruit een conclusie getrokken. Het verdient dan aanbeveling deze direct na het ontwaken neer te schrijven, enige uren te laten liggen en dan nogmaals te overwegen. Eerst dan kan men reëel beseffen wat deze uit de droomwereld stammende oplossing voor de werkelijkheid kan betekenen en hoe men haar kan verwerklijken.

❖ *In het voorbeeld dat u gaf, vond de persoon in kwestie na zijn slaap een paar bladzijden beschreven, dat had hij dus blijkbaar zelf gedaan.*

Ja. Dus dat is een vorm van slaapwandelen. Per slot van rekening, u weet wat slaapwandelen is? Een slaapwandelaar is iemand die droomt, maar daarbij geen voldoende onderbreking heeft van de motorische impulsen van zijn lichaam, zodat hij in zijn slaap stoffelijke handelingen verricht volgens zijn droomwerkelijkheid. Dus de ratio is die van de droomwereld: maar de handeling, door het blijven van de motorische impuls, is lichamelijk. Op deze wijze zijn de door mij geciteerde voorbeelden tot stand gekomen.

❖ *Het menselijk bewustzijn wordt beïnvloed door de bewuste ervaring, doch bovendien door de lessen van het onderbewustzijn, die ons via de dagelijkse dromen bereiken. Hoe komt het nu dat de geestelijke groei van de mens door de eeuwen heen zo weinig is gevorderd, zodat wij hier op aarde niet verder komen dan het niveau van de 2^e klas der Lagere School, uitgezonderd de weinigen, die ver boven dit peil uit weten te stijgen?*

Heeft u wel eens een begrafenisrede gehoord, waarin die bekende zinsnede voorkwam. "Het zijn altijd de besten, die van ons worden weggenomen?" Wanneer u het leven niet meer ziet als een doel in zichzelf, maar als een scholing, dan zal het u duidelijk zijn dat juist degenen, die van hun onderbewustzijn de beste lessen krijgen en die het best verwerklijken, de minste aanleiding hebben om nog eens op aarde terug te komen of daar overmatig lang te blijven hangen. Het gevolg zal dus zijn, dat dit peil wordt gehandhaafd om de doodeenvoudige reden dat er nog voldoende zijn, die op dit peil nieuwe lering op kunnen doen. Terwijl degenen, die misschien de wereld sneller vooruit zouden kunnen helpen, voor het merendeel niet op de wereld in menselijke vorm terugkeren, aangezien zij voldoende bewustzijn hebben opgedaan om in een geestelijke sfeer verder te gaan.

❖ *Dus de opeenvolgende generaties moeten door deze inwerking van beide zijden steeds tot meer inzicht komen. En komt men tot meer inzicht, dan zal daarvan ook blijken uit geschriften, uit betere educatie en alle mogelijke andere dingen, zodat men zou mogen verwachten een stijgende lijn van inzicht bij de mensheid. En daar blijkt weinig van.*

Dat ben ik volledig met u eens, want staat er niet geschreven: "Dat de kinderen steeds verwerpen, wat de vaders hebben geschapen? Dat het derde geslacht niet meer kent de waarde, waaruit hetgeen waar in zij leven is ontstaan?" Met andere woorden, u stelt nu op het ogenblik dit: Wanneer ik een kooi heb, waarin een pratende papegaai zit en ik heb de vierde generatie pratende papegaaien erin, dan zou die vierde papegaai veel beter moeten praten dan de drie voorgaande, omdat hij in dezelfde kooi zit. Een fout van redeneren. U neemt aan dat deze bewustwording stoffelijk-genetisch wordt overgedragen naar het voertuig. Maar dat zal alleen in beperkte mate het geval zijn.

❖ *Dat zeg ik niet. Ik zeg, dat ze overgedragen wordt door schrifturen.*

Dat kan niet. Luister verder. Laat mij even doorpraten. Wanneer wij gaan stellen, dat het op een andere wijze dan genetisch moet worden overgedragen, staan wij voor twee problemen. Twee tegelijk liefst. In de eerste plaats datgene, wat de meer-bewuste zal neerschrijven -

aangenomen dat hij dit stoffelijk kán uitdrukken - zal worden vervat in de termen van zijn tijd en in het voorstellingsvermogen, waarbinnen hij krachtens zijn tijd en opvoeding leeft. De wijzen van uitdrukking maken het voor de jongeren zeer moeilijk deze te volgen. Voorbeelden: Van Lennep, die tegenwoordig nu niet direct meer geapprecieerd wordt. Vondel, die i.p.v. een actueel schrijver, wat hij inderdaad was, is geworden tot een klassieke die men nu ja, niet probeert te begrijpen, maar wel te ontleden. Het gevolg is dus dat de verandering in waardering na enkele geslachten reeds het onmogelijk maakt het totaal van de inhoud van de leer te beseffen. Maar u ging verder in de zin van geschriften. Ik wil dit nog uitbreiden door alle vormen van kunst en uitdrukkingsmogelijkheid, die niet aan de mens zelf gebonden zijn, hierin te begrijpen. Dan eist elke uitdrukking een begrip, voordat zij werkzaam kan worden ter verdere educatie. Hoe verder degene in zijn persoonlijkheidsuitdrukking komt beven de gemiddelde normen, hoe groter de mogelijkheid is dat hij niet begrepen wordt of dat de werkelijke essentie van zijn boodschap voorbij wordt gezien. Hoe kleiner dus de mogelijkheid is dat zelfs zijn schrifturen of kunstwerken op het nageslacht enige kennelijke invloed zullen hebben. Degenen echter, die in staat zijn hem te begrijpen en daaruit de volle consequenties te trekken, zullen voor het merendeel zelve reeds een voldoende peil hebben bereikt en daardoor niet terugkeren. Zouden zij echter hun visie daarop - dus op hetgeen zij van een vroegere schrijver of kunstenaar leren - wederom willen vastleggen, dan is de onbegrijpelijkheid voor het nageslacht waarin zij leven zoveel groter geworden, dat een overlevering van deze kunst twijfelachtig is. Heeft u dat wel overwogen?

- ❖ *Ja, er is geen speld tussen te krijgen.*
- ❖ *Nemen we eens, over kunst gesproken, de werken van Praxiteles. Deze liggen toch ver genoeg achter ons. Of van een andere kunstenaar uit die tijd. Zij zeggen ons toch nog heel veel. Hoe groter het kunstwerk is m.i., hoe verder het toch doordringt en...*

Dat is niet juist. Hoe algemener de norm van ervaringsmogelijkheid is, welke in het kunstwerk ligt, hoe hoger het wordt geacht.

U spreekt nu over Praxiteles, maar laten we nu eens spreken over Aristophanes, wiens werken nog vandaag aan de dag worden gewaardeerd. Is er iemand, die de werkelijke achtergrond van deze werken op het ogenblik nog kan begrijpen? Het zijn juist de menselijke waarden erin, die aantrekkelijk zijn. En het zijn juist die filosofen, die overal door de eeuwen heen wel begrijpelijk blijven, ofschoon de diepere gedachten over het algemeen zeer snel worden vergeten of ten prooi vallen aan een voortdurend veranderende interpretatie. Denkt u b.v. aan de uitspraak van Sokrates. Zouden we dan eigenlijk niet mogen stellen, dat grote kunst in feite geen grote kunst is maar een voor meer geslachten begrijpelijke en aanvaardbare norm, uitgedrukt in een kunstwerk?

- ❖ *Inderdaad. Maar daar ligt m.i. juist het grote in, dat vele mensen ervan kunnen genieten.*
- Als u het uit dit standpunt beziet wel, maar dan blijft weer de lering, waarover wij spraken buiten beschouwing.

- ❖ *Als de droom een voortzetting is van het gewone dagelijkse leven met gesprekken, bezigheden e.a. en zich bijna elke nacht herhaalt, is dit dan een gevolg van nervositeit?*

Het kan er een gevolg van zijn, het kan er de oorzaak van zijn. U moet me niet kwalijk nemen, dat ik hier een tweeledig antwoord geef. Het is n.l. zo: op het ogenblik dat u een bepaald probleem niet kunt verwerken en dit dus in de droom doorzet en voortzet, kan deze droom voor u uitputtend zijn. Er kan daarin veel zenuwkracht worden verbruikt. Het oorspronkelijk probleem is de oorzaak van een droomcontinuatie, welke zich nacht op nacht herhaalt en tegelijk tevens de slaap niet meer ontspannend maakt, waardoor zenuwuitputting ontstaat. Dat is de tweede mogelijkheid. De eerste mogelijkheid is: er is op een gegeven ogenblik een zenuwoverspanning of zenuwuitputting. In deze periode ontstaat een probleem, dat men wel aan kan of waar men persoonlijk wel iets mee kan doen en om nu die gevoelens van neerslachtigheid, minderwaardigheid e.d., welke in het normale werkelijkheidsleven dus indruk hebben gemaakt te compenseren, borduurt men op het gebeuren van de dag voort om zich zo te onttrekken aan de onaangenaamheden ervan. In dit geval is de droom het gevolg van de zenuwspanning en kan onder omstandigheden, mits ver genoeg doorgevoerd, daarvoor zelfs een redelijke ontspanning geven.

- ❖ *Als men ontwaakt zonder bepaalde herinneringsbeelden maar met een paar duidelijke wóorden of een scherp geformuleerde zin in het bewustzijn, waaruit stammen dan deze woorden en welke waarde kan men er aan toekennen?*

Dat is zeer moeilijk, omdat n.l. deze woorden of deze zin het resultaat kan zijn van een geheel psychisch proces. Om de waarde daarvan te bepalen zouden wij eerst moeten nagaan welk psychisch proces het is geweest. Met andere woorden, wil men een enkele neerslag van een droom waarderen, dan zal men de droom moeten kennen: de relatie dus en de verhouding, waaruit ze is ontstaan. In de praktijk kan echter worden gezegd - dat is nu iets anders: dat geldt dus voor praktisch iedereen (niet voor iedereen maar voor praktisch iedereen) - dat dergelijke woorden en zinsneden, indien scherp onthouden, moeten worden neergelegd en na enkele uren wederom worden overwogen. In vele gevallen blijken ze dan te slaan op hetgeen men zou kunnen of zou moeten doen. Het kan ook zijn dat het een antwoord is op een vraag, die in het "ik" leeft. Men ga dan redelijk na in hoeverre zij betekenis hebben of behouden. In vele gevallen blijkt, dat een onderbewust erkende mogelijkheid of oplossing in de woorden of in de zinsneden mede is bevat. Nooit mag echter aan de hand daarvan worden gehandeld zonder redelijk overleg en redelijke overweging. De waarde daarvan kan dus zeer groot zijn. Men moet zich echter niet voorstellen, dat elk woord dat herinnerd wordt inderdaad direct met de werkelijkheid samenhangt. Het kan evengoed zijn dat deze woorden of zinsneden betrekkelijk zinloos zijn. Daarom is het redelijk proces en de redelijke overdenking op enige afstand van de slaaperperiode noodzakelijk, aangezien men eerst dan kan besluiten in hoeverre en zo ja, op welke wijze men deze woorden kan vertrouwen en verwerklijken. Afstand van de slaaperperiode is hier noodzakelijk, omdat de psyche in zichzelf vaak een andere logica volgt dan die van alledag. Het resultaat is dan, dat men onder de indruk van deze onderbewuste redeneringen een grotere waarde of een andere waarde toekent, dan redelijk is verantwoord. Vandaar mijn raad om afstand te nemen. Commentaar?

❖ *Kan het ook mogelijk zijn dat dit geprojecteerde gedachten zijn, die van anderen zijn uitgegaan?*

Dit is inderdaad goed mogelijk. Maar met zekerheid is hier niets te zeggen. Ik zei u reeds, wij moeten ons eerst afvragen: Waaruit komen zij voort, om te kunnen zeggen wat zij betekenen. Als zij van anderen zijn uitgegaan, zal men zich nog moeten afvragen: In hoeverre zij in het redelijk dagelijks bestel passen. En in hoeverre men daar dus werkelijk profijt van kan hebben. Heeft men dit niet, dan legt men het beter terzijde. Mijn algemene raadgeving geldt, ongeacht de oorsprong van deze woorden, zinsneden of beelden. Wel kan men natuurlijk proberen te controleren. En dat is iets anders. Ik kom eigenlijk gevaarlijk aan het grensgebied van hetgeen waarover ik zou willen en kunnen praten. Maar ik kan u dit vertellen: Wanneer u een repeterende droom hebt in verband met een leven, dan wel een gekende geestelijke persoonlijkheid en deze droom bevat steeds hetzelfde element, dan dient men te zoeken naar een ken-element. Dus iets waarvan men aanneemt, dat ook de ander dit kent. Dan tracht men - als het dus een geest betreft - via een ander b.v. via een medium of via kruis-en-bord een bevestiging te krijgen. Gebruikt men kruis-en-bord, dan mag men niet zelf aanzitten en de vraag niet luid stellen. Het antwoord mag dan niet bestaan uit "ja" en "neen", maar dient enkele woorden meer te bevatten. En wat betreft levende personen? Ach, dan probeert u dus voorzichtig een balletje op te gooien, dan kunt u er ongetwijfeld achterkomen in hoeverre het hier een geprojecteerde gedachte is. Maar wees er voorzichtig mee, want het onderbewustzijn kent zoveel eigenaardige sluiptwegen, dat men nooit en te nimmer op deze impuls direct af mag gaan, maar daarbij steeds een redelijk overleg moet betrachten.

❖ *In een van de lessen van een cursus was ons aangeraden om, als wij een steekproef wilden nemen naar de kennis van onze eigen geest of deze te leren kennen, de een of andere daad, waarover men niet zeker was, in gedachten zeer intens te stellen, voordat men ging slapen en dan af te wachten met welke emotie men zal wakker worden. Is het onder deze omstandigheden mogelijk, dat de reactie van de geest nog achterloopt bij het nieuw verworven standpunt? En dat het antwoord dus nog vastzit aan overgeleverde ideeën uit opvoeding en milieu?*

Dat is inderdaad mogelijk. Maar nu moet u eens goed luisteren. Het procédé dat u hier omschrijft bestaat uit het geven van een startimpuls, die in het droomleven beïnvloedend kan zijn. Wat u uiterlijk dént of niet denkt, is niet altijd gelijk aan wat u innerlijk denkt of niet denkt. Met andere woorden: de reactie en het antwoord zijn hier dus, wanneer zij tot de persoonlijkheid zijn gericht, niet de weerkaatsing van uw uiterlijke houding, uw eruditie en al, wat erbij komt maar van datgene, wat u innerlijk denkt en gelooft. Het kan zijn dat dit heel wat meer behoudzuchtig en orthodox is, dan uiterlijk in uw gedachten nog aanvaardbaar is. Maar het is een weerkaatsing van uw innerlijk wezen en betekent dus, dat u bij een oplossing

van het raadsel met deze factoren wel degelijk rekening heeft te houden. Dan zijn er natuurlijk wel noodoplossingen bij. Wanneer n.l. een probleem te groot is geworden en men ziet dat er een bepaalde geestelijke weerstand bestaat, dan beschouwt men het als een soort zweer, die men doorprijkt. Men stelt dan bewust en redelijk een daad, welke dit standpunt volkomen voorbij ziet, en na het stellen van deze daad, dus door het toevoegen van een ervaring in tegenstelling tot de opvoedingswaarde e.d., die u naar voren bracht (dus het behoudzuchtige element), gaat men hernieuwd dezelfde vraag stellen. In vele gevallen blijkt dan dat het antwoord minder verwrongen is, minder behoudzuchtig en daardoor waardevoller en eerlijker.

❖ *Dus door een dergelijk antwoord zou de spanning, welke innerlijk bestond, kunnen worden afgereageerd?*

Inderdaad.

❖ *Is het dan mogelijk, dat de geest minder vergevorderd is dan de persoonlijkheid?*

Wij hebben het hier niet over de geest: we hebben het hier over de totale psyche van de mens. En in de psyche van de mens zit ook het onderbewustzijn. Vergeet niet dat juist in het onderbewustzijn vele jeugdtendensen zijn vastgelegd, die men redelijk heeft overwonnen, maar die desalniettemin als invloed op het onderbewuste vlak blijven bestaan. Slechts de ervaring kan hier, dan de zaak verder overwinnen. Vandaar dat ik dus de raad geef (omdat als men inderdaad deze uitspraken als minder juist erkent volgens eigen bewustzijn) een daad te stellen (een feit dus), een ervaring door te maken en dan hernieuwd na te gaan, of hetzelfde antwoord blijft bestaan. Omdat de ervaring welke optreedt meestal een wijziging van onderbewuste interpretaties en inhouden kan betekenen.

❖ *Wat is de betekenis van een visuele droom van een mooi landschap?*

Over het algemeen een weergave van een gesteldheid. Innerlijke gesteldheid kan dus worden weergegeven in een mooi landschap. Het kan dus ook zijn (een andere uitleg), dat de geest is uitgetreden en dat de ervaring van een bepaalde sfeer, het gevoel ervan wordt omgezet in het beeld van een landschap.

❖ *Aan wat ligt het dat de ene persoon zich herinnert wat hij droomt en de ander niet?*

Over het algemeen aan de geheugenfunctie en het gebruik ervan in het dagelijkse leven. Het meer gescherpte geheugen, dat minder eenzijdig is gericht, kan over het algemeen meer droombelevingen vasthouden dan een eenzijdig gericht of een te weinig gebruikt geheugen. Om het heel eenvoudig te zeggen dus: Naarmate u zich meer veelsoortige punten herinnert in het normale leven, is de kans groter dat ge u ook droombelevingen sterker zult herinneren. Naarmate uw belangstelling en denken eenzijdiger is gericht (eenzijdigheid betekent ook: één hoofdinteresse, waarvan al het andere een begeleidingsverschijnsel is), is de kans dat u zich uw droombelevingen volledig herinnert kleiner, tenzij zij direct met het hoofdonderwerp verbonden zijn.

❖ *Is de mate van interesse in de droom ook niet van belang?*

Die is natuurlijk van belang. Maar we nemen dus bij de droom een zekere belevingsinhoud aan, anders is ze de overbrenging naar het bewustzijn zelfs niet eens waard.

❖ *In uw verslag omtrent dodendromen sprak u van het openen van een raam of van een deur door degene, die de impressie kreeg. Welke waarde wordt door deze actie gesymboliseerd?*

Ja, dit is een eigenaardig hoofdstuk uit de menselijke psychologie en je zou eigenlijk daarover alleen al een hele avond kunnen spreken. De doorsnee-mens - bewust of onbewust - symboliseert met bepaal de daden, bepaalde gebaren zijn innerlijk behoeven. De mens, die een dergelijke droom krijgt, zal met het gebaar of de wens tot het openen van iets over het algemeen willen symboliseren, dat hij een impuls heeft aangevoeld en zich daarvoor openstelt. Er zijn meer van die dingen. Wanneer je de gewone gebaren van de mens nagaat, zijn gewoontegebaartjes, de manier waarop hij zit, de manier waarop hij zich beweegt, de ogenblikken waarop hij iets doet, dan kun je daaruit zeer veel aflezen omtrent de inhoud van die mens, zijn innerlijke beweegredenen en zijn werkelijke wensen. Maar ik zal daar niet verder op doorgaan, omdat dit me te ver van het onderwerp zelve wegvoert. U moet dus begrijpen, dat de symboolhandeling veelal betekent een innerlijke wens of een innerlijk denken gestalte geven - bewust of onbewust - en daardoor zich geestelijk en psychisch verder openstellen voor al hetgeen met deze wens of dit aangevoelde gepaard gaat.

❖ *De droom brengt uit het onderbewust ervaringen, die een aanvulling betekenen van de gekende werkelijkheid. Deze aanvulling kan betekenen dat men een beter inzicht krijgt in*

een probleem "waarmede men zit". Het waakbewustzijn komt daardoor in kennis met hetgeen onderbewust wordt gerealiseerd. Het komt mij voor, dat dit een uiting is van de verborgen persoonlijkheid van de mens. Is dit juist? Waarom blijft dan het onderbewustzijn ons zo onbekend, tenzij men het "ken uzelve" beoefent.

Ja, ik zou eigenlijk allereerst mijn compliment willen maken aan mijn collega, die het onderwerp "Verborgen persoonlijkheid" voor u heeft behandeld. Dat heeft blijkbaar een grote indruk gemaakt. Ik zal proberen het duidelijk te maken. Kijk eens, wanneer men streeft naar kennis van het "ik", dan moet men dus afstand doen van de gebruikelijke rationalisatie, het eenvoudige "nou ja, ik doe het, omdat ik het doe" en daarvoor dus in de plaats stellen een onderzoek naar eigen beweegredenen. Het resultaat is, dat je weet waar je irrationeel, (dus volgens de rede niet juist) handelt en daarvoor een verklaring gaat zoeken in het onderbewustzijn. Op deze wijze zal dus juist de mens, die naar een bewuster leven streeft, ongetwijfeld meer van het onderbewustzijn leren. Ten tweede mag ik hier stellen dat het onderbewustzijn een grote reeks ervaringen, herinneringen, beelden, lessen, gehoorde woorden bevat, die het normaal herinneringsvermogen niet onmiddellijk kan gebruiken. Dat wil zeggen, dat bij sommige problemen de verhouding zo ligt, dat ter oplossing in de rede 10 factoren ter beschikking staan, terwijl er onderbewust 100 factoren aanwezig zijn. Tezamen met de redelijke dus 110. Wanneer men nu deze grote hoeveelheid gebruikt om het probleem te benaderen, zal een juistere definitie mogelijk zijn. Hoe groter n.l. het aantal gegevens, hoe juistere definitie en omschrijving zijn: en hoe juistere definitie en omschrijving, hoe logischer en zuiverder zich een oplossing suggereert. Een probleem oplossen betekent: het in details kunnen omschrijven. Dat is altijd het begin van het probleem dat je oplost zonder dat is de oplossing onmogelijk.

❖ *Ik dacht, dat het onderbewustzijn van een hoger orde was dan het waakbewustzijn. Maar wanneer het alleen een aantal beelden en vastgelegde ervaringen bevat, dan ontbreekt er toch nog de rede aan het redelijk verband. Is dat aanwezig?*

Er is onderbewust even zo goed een redelijk verband aanwezig als in het bewustzijn. Maar hier komen we op de mechanica van de hersenen. Dan kan worden gezegd: het z.g. onderbewustzijn bestaat uit zwakkere prikkels, welke echter onderling een even normale relatie hebben en dezelfde gedachtesporen en reacties kennen als de sterkere prikkels van het onmiddellijke geheugen. Dus mechanisch gezien zijn bewustzijn en onderbewustzijn volkomen gelijk aan waarde (niets staat hoger). Er is echter een verschil, waardoor de waardering voor de rede hoger wordt n.l., omdat hetgeen deze bevat onmiddellijk toegankelijk is. Men realiseert zich daarbij niet, dat aan het onmiddellijk en redelijk denken regelmatig onderbewuste factoren en onbewuste herinneringen worden toegevoegd, welke soms zelfs tijdelijk redelijk of bewust worden gemaakt. Dat daarnaast de geest zich in dit onderbewustzijn openbaart en vele andere invloeden mede een rol spelen, is duidelijk. Wij kunnen zeggen, dat de gemiddelde inhoud van het onderbewustzijn vele malen de inhoud van het redelijk bewustzijn overtreft. Dit betekent echter niet, dat het hoger staat. Want het kan alleen door de mens worden gemanipuleerd uit het bewustzijn. Het onderbewustzijn is ook door de geest manipuleerbaar en wel direct en zonder tussenschakels. Om echter tot een daadwerkelijk realiseren van hetgeen men geestelijk in het onderbewustzijn heeft vastgelegd te komen, is wederom een inschakeling van het bewustzijn nodig, ook wanneer dit door een rationalisatie (n.l. veelal het door onbewuste processen samenvatten in iets) bij nadere beschouwing slechts ten halve als redelijk kan worden beschouwd. Is het duidelijk genoeg?

❖ *Ik zou er nog een nachtje over moeten slapen.*

Het is zeer ingewikkeld. Nu moet u één ding niet vergeten: het menselijk onderbewustzijn bestuderen is alleen al een levenstaak: in enkele uren kun je daar niet zover mee komen. Maar in deze zin zou ik het maar nalezen: dan wordt het misschien duidelijker, hoe dat onderbewustzijn dus wel degelijk een normaal deel van de mens is en niet alleen maar iets bovennatuurlijks. Dat het contactpunt voor het z.g. bovennatuurlijke of het geestelijke in het onderbewustzijn ligt, is hoofdzakelijk te danken aan het feit, dat de totaalindrukken, die in het onderbewustzijn zijn vastgelegd, óf verdrongen en dus rustend zijn of zó zwak zijn, dat zij door geestelijke impulsen kunnen worden geëvenaard. In het bewustzijn echter zou de geest moeten concurreren met de bewustzijnsprikkels, welke onmiddellijk ontstaan. Deze zijn van een zodanige frequentie en snelheid, dat de geest zich daartegen slechts zelden in haar ware persoonlijkheid kan doen gelden en kennen. Bij deze toevoeging zullen wij het dan laten.

- ❖ *Het gebeurt dikwijls dat een mens, voordat hij inslaapt, even wegsoest en dan voor zijn bewustzijn in een omgeving komt met heel andere mensen maar met de gewone omstandigheden. En als men dan weer met een schok terug is in zijn eigen normale bewustzijn, dan zijn niet meer de beelden, welke onmiddellijk vervagen, sterk maar slechts de gewaarwording, dat men daar volkomen op zijn plaats was en even normaal zijn leven leefde als hier. Dit heb ik in verband gebracht met een van de opmerkingen over verschillende tijdscontinua. Heeft dit er iets mee te maken?*

Het is mogelijk. Maar gezien het gestelde - en ik mag erbij zeggen, ook weer het enigszins persoonlijk karakter daarvan - kunnen we er niet te ver op ingaan. Ik kan u n.l. dit vertellen: de geest zelf, als niet tijdgebonden, kan in de eeuwigheid alles beleven, ongeacht tijd of plaats en wel alleen aan de hand van harmonie en persoonlijk ingesteld zijn op.... Wanneer deze beelden echter in zo'n toestand van sluimering tot u komen, zullen zij altijd weer volgens stoffelijke normen worden geïnterpreteerd. In ieder geval is ook een dergelijk beeld een onthulling van uw eigen verlangens, uw eigen instelling en dikwijls ook van uw eigen mogelijkheden. Gebruikt u het daarvoor, dan heeft u er altijd nut van.

- ❖ *Uit uw lezing voor de pauze blijkt dat elke nacht een bepaalde tijd gewijd is aan dromen: een groot deel dus van die nacht wordt besteed aan iets anders dan dromen. Wat gebeurt er dan?*

Wanneer u niet droomt, kan worden aangenomen dat uw hele bewustzijn tijdelijk is uitgeschakeld voor zover het de stof betreft. In die periode kan een geestelijk bewustzijn voortbestaan: kan ook echter een geestelijke sluimering ontstaan. Het is dus niet met zekerheid te zeggen wat u in die periode zult doen. Er kan echter gesteld worden dat per nachtrust van 8 tot 10 uren (een betrekkelijk lange nachtrust dus) een gemiddelde periode van 4½ tot 5 uren aan droom en het daarmee samenhangende is gewijd. Bij een nachtrust van 6 uren 3½ tot 4 uren. Bij een kortere nachtrust een in verhouding kortere periode van rond 1½ uur met uitzondering van de zeer korte slaaperiode van 1 tot 2 uur, welke vaak door het niet bereiken van een absoluut dieptepunt, voor dromen hoofdzakelijk voortkomend uit het onderbewustzijn is bestemd en waarbij dus een voortdurende droomactiviteit mogelijk is. De periode waarin tijdens de slaap niet wordt gedroomd houdt in: een rust - ook in de hersenen, de goede soort hersenspoeling in vele gevallen: het reinigen van de hersenen door doorvloeiend bloed zonder dat een voortdurende activiteit nieuwe afvalproducten en residuen doet ontstaan - met daarnaast de mogelijkheid, dat de geest zich van het lichaam heeft teruggetrokken en buiten of boven dit lichaam beleeft, zonder dit of slechts vaag aan de hersenen mede te delen. Verder nog de mogelijkheid dat ook de geest tijdelijk uitgeschakeld is en dus in een dierlijk onbewustzijn wel registreert, maar niet voldoende belangstelling heeft om te realiseren.

- ❖ *Ik wilde iets vragen over paralleldromen. Dat wil zeggen dat twee of meer mensen dezelfde droom hebben.*

Wanneer twee mensen hetzelfde dromen, kan worden aangenomen dat ze ofwel beiden staan b.v. op een gelijk vlak en met een gelijke harmonische waarde in een andere wereld of toestand in aanraking zijn gekomen, dan wel beiden harmonisch zijn met een bepaalde persoon in de stof of elkaar wederkerig beïnvloeden en zo gezamenlijk een droombeeld bouwen. Drie mogelijkheden.

- ❖ *Moeten droom en werkelijkheid met elkaar in overeenstemming zijn in de droom? (verhaal van Koning Arthur's schildknaap, die droomde dat hij gewond werd en bij het ontwaken merkte dat dit werkelijk zo was.)*

Waarbij dus in dit verhaal wordt gesteld (en het komt overigens in de werkelijkheid ook voor) dat een psychisch ervaren trauma zo sterk suggestief kan worden afgedrukt op de materie, dat het lichaam een letsel of trauma vertoont. En dit is zeer bekend. Ik heb het even aangestipt aan het einde van mijn inleiding, waarbij ik u o.m. heb gewezen op de suggestieve invloed, waarbij ijs brandblaren kan doen ontstaan etc. Wanneer wij spreken over de suggestieve werking van buitenaf, zal men zich moeten realiseren dat een even sterke suggestieve invloed, uit het innerlijk komende, dezelfde invloed kan hebben en dus ook in het lichaam bepaalde traumata kan doen ontstaan.

- ❖ *Jezus zegt ons: "Het ware leven is niet van deze wereld." En wat mijn leermeester (of dit onze geest is (?)) mij zegt: Wij kunnen zonder daarbij onjuist te zijn ons aardse leven als niet echt beschouwen, als een nachtmerrie sans fin. Wat kunnen wij daaruit concluderen?*

Wel, om mij te houden aan de terminologie die u gebruikt, zou je dan kunnen stellen dat de mens die dit inderdaad beseft en zich dus ook de consequenties van deze onwerkelijkheid voor ogen stelt en daarnaar weet te handelen, ook in deze onwerkelijkheid of nachtmerrie de wérkelijkheid, die hij innerlijk kent of beleeft, zó sterk tot uitdrukking kan brengen, dat de waarheid en werkelijkheid in deze wereld wordt geopenbaard, ofschoon ze niet ván deze wereld is, terwijl hij voor zichzelf dan kan zeggen i.p.v. een nachtmerrie san fin: enfin fini.

Geen vragen meer vrienden? Dan geloof ik wel, dat de tijd ver genoeg is voortgeschreden om zonder verder plechtig slot deze bijeenkomst te beëindigen. Ik mag dankbaar zijn voor de vele, direct het onderwerp betreffende of beroerende vragen, die u heeft willen stellen.

Ik vind het enerzijds jammer, dat men niet met kritiek is gekomen, waar dit een avond altijd levendiger maakt. Ja, u denkt natuurlijk: "Er is toch geen beginnen aan!" Maar dit daar gelaten, kan het ongetwijfeld bijdragen tot de intensiteit en de leerzaamheid van de avond en dat mag u niet vergeten. Van mijn kant mag ik dan ook zeggen: Ik ben dankbaar voor de avond, die ik van mijn zijde - en met mij enkele anderen van mijn wereld hier aanwezig - volkomen geslaagd acht. Ik hoop, dat dit ook voor u het geval is en wens u verder nog toe een goede avond met dromen, waaruit u iets voor de werkelijkheid weet te putten.